

MAR'AŞÎ'NİN “NÜZHETÜ'T-TÂLIBÎN VE TUHFETÜ'R-RÂĞİBÎN” İSİMLİ KASİDETÜ'L- BÜRDE ŞERHİNDE TAKİP ETTİĞİ METOD*

Ekrem SOLMAZ

Doktora Öğrencisi

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

esolmaz73@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-9788-2111>

Halim ÖZNURHAN

Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

hoznurhan@erciyes.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9558-566X>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1571866

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22 Ekim/ 22 October 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 2 Aralık / 2 December 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Solmaz, E. ve Öznurhan, H. (2024). Mar'aşî'nin “Nüzhetü't-Tâlibîn ve Tuhfetü'r-Râğibîn” İsimli Kasîdetü'l-Bürde Şerhinde Takip Ettiği Metod. Ortadoğu ve Göç, 14(2). ss. 10-51.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

* Bu makale, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan ve birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı “Mar'aşî'nin Nüzhetü't-tâlibîn ve tuhfetü'r-râğibîn” isimli Kasîdetü'l-bürde Şerhinin Tahkik ve Tahlili” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Bu makale, 14. yüzyılda yaşamış olan Ebû Bekir Mar'aşî'nin (v. 872/1468) “Kasîdetü'l-bürde” üzerine kaleme aldığı “Nüzhetü't-Tâlibîn ve Tuhfetü'r-Râğibîn” adlı şerhinin metodunu incelemektedir. “Kasîdetü'l-bürde”, İslam dünyasında Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygıyı yücelten önemli bir kasidedir ve Mar'aşî, bu kasideyi şerh ederek eserin derinlemesine anlaşılmasını hedeflemiştir. Makalede, önce kasidenin yazarı olan Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin hayatı ve ilmî yönü hakkında bilgi verilmekte, ardından şârih Ebû Bekir Mar'aşî'nin biyografisi, aldığı eğitim, eserleri ve ilmî birikimi ele alınmıştır. Mar'aşî'nin eserinde şerh yöntemini nasıl şekillendirdiği, kullandığı edebi sanatlar ve tasavvufî düşüncelerle desteklenmiş olup, şerhinde yer verdiği nahiv ve sarf tahlilleri gibi gramer unsurları da detaylandırılmıştır.

Mar'aşî'nin şerhinde, metni açıklamada izlediği yöntem ve bu yöntemin hem okuyucuya sunduğu perspektif genişliği hem de İslam düşünce geleneğine katkısı ele alınmıştır. Mar'aşî, fıkıh ve tasavvuf alanındaki geniş bilgi birikimini kullanarak, her beyitte nahiv, sarf, beyân ve bedî' gibi çeşitli ilmî ve edebi tahliller yapmış, böylece okuyucunun metni daha iyi kavramasını sağlamıştır. Şerh boyunca Peygamber sevgisi ve sahabe hürmetine sıkça yer vermiş, bu duyguları ifade etmekte titizlik göstermiştir. Mar'aşî'nin şerhini Hz. Muhammed'e (s.a.v.) sevgi ve ona duyduğu saygı perspektifiyle ele alması, dönemin İslam âlimleri arasında saygın bir yer edinmesine katkı sağlamıştır. Makale, Mar'aşî'nin şerh metodunun İslam ilim geleneği içindeki yerini

ve sonraki dönemlerdeki şerh çalışmalarına olan etkisini de tartışmaktadır.

Bu makalede, Mar'aşî'nin şerh yöntemi ile İslami ilim ve düşünce tarihine olan katkıları değerlendirilmiştir. Ayrıca onun çok yönlü ilmi kişiliği ve şerhçilikteki başarısı gün yüzüne çıkarılmış ve literatüre olan katkısı ortaya konmuştur. Makalede araştırma yöntemlerinden olan dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagatı, Kasîdetü'l-bürde, Şerh, Bûsîrî, Mar'aşî, Nuzhetü't-Tâlibîn ve Tuhfetü'r-Râğibîn.

**THE METHOD FOLLOWED BY MAR'ASHI IN HIS
COMMENTARY ON THE QASIDATUL-BURDA CALLED
“NUZHETU'T-TALIBIN AND TUHFETU'R-RAGHIBIN” IS**

Abstract

This article, 14. Abu Bakr Mar'ashi, who lived in the century (v. 872/1468) examines the method of the commentary called “Nuzhetu't Talibin and Tuhfetu'r-Yağibin”, which he wrote on “Kasidatü'l-bürde”. "Kasidat al-burda", the Prophet in the Islamic world. It is an important eulogy that celebrates the love and respect felt for Muhammad, and Marashi aimed to understand the work in depth by annotating this eulogy. In the article, Muhammad b, who was first the author of the eulogy. Information is given about the life and scientific direction of Said al-Busiri, then the biography of sharih Abu Bakr Mar'ashi, the education he received, his works and his scientific background are discussed. In Mar'ashi's work, how he shaped the interpretation method was supported by the

literary arts he used and Sufi thoughts, and grammatical elements such as nahiv and consumable analyses, which he included in his commentary, were also detailed. In Marashi's commentary, the method he followed in explaining the text and the breadth of perspective this method offers to the reader as well as its contribution to the tradition of Islamic thought are discussed. Using his extensive knowledge in the field of fiqh and Sufism, Marashi made various scientific and literary analyses such as nahiv, sarf, beyan and bedi' in each couplet, thus enabling the reader to better understand the text. Throughout the commentary, he has often given place to the love of the Prophet and respect for the companions, and has shown diligence in expressing these feelings. The Prophet of Marashi. To Muhammad (p.a.v.) his love for him and his respect for his person, his consideration of the Description of the eulogy from this perspective, enabled him to gain a respected place among the Islamic scholars of the period. The study also discusses the place of Marashi's commentary method in the Islamic scientific tradition and its impact on commentary studies in subsequent periods. As a result, this article evaluates Marashi's contributions to the history of Islamic science and thought using the method of commentary, reveals his versatile scholar personality and his success in commentary, and makes an important contribution to literature.

Keywords: Arab newspaper and its rhetoric, Qasidatu'l-burda, Commentary, Busîrî, Mar'ashi, Nuzhetu't Talibin and Tuhfetu'r-Raghibin.

Giriş

Bu çalışma, 14. yüzyılda yaşamış olan Ebû Bekir Mar'aşî'nin (v. 872/1468) kaside türünde yazılmış olan “*Kasîdetü'l-bürde*” adlı esere yönelik şerhinde izlediği metodun incelenmesini amaçlamaktadır. *Kasîdetü'l-bürde*, İslâm dünyasında büyük bir üne sahip olan ve Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygıyı ifade eden bir eserdir. Ebû Bekir Mar'aşî, bu kaside üzerine yazdığı şerh ile eserin anlamını derinleştirmekte ve okuyuculara daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle kasidenin yazarı olan Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin hayatı ve ilmî yönü ele alınacak, ardından Ebû Bekir Mar'aşî'nin hayatı, eserleri ve şerh yöntemine dair detaylar sunulacaktır. Ayrıca Mar'aşî'nin Peygamber ve sahâbe sevgisi ile itikadî görüşlerine yer verilerek, onun düşünce dünyasına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, Mar'aşî'nin şerh metodunun nasıl şekillendiğini ve hangi prensiplere dayandığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle şerh edilen metnin orijinal içeriği ve şerhin bu içeriğe nasıl bir katkı sağladığı analiz edilecektir. Mar'aşî'nin, metni ele alış biçimi, edebi sanatları kullanışı, fıkıh ve tasavvuf alanlarındaki birikimi, şerhteki derinliği ve özgünlüğü ile değerlendirilecektir. Çalışmanın sonunda, Mar'aşî'nin şerh

metodunun İslâm düşünce tarihinde nasıl bir yer edindiği ve bu metodun sonraki dönemlerdeki etkileri tartışılacaktır.

Kasîdetü'l-bürde üzerine farklı şerhler yazılmış olsa da Memlükler döneminin önemli ilim adamlarından kabul edilen Mar'aşî'nin düşüncelerini ve bakış açısını yansıtması ve döneminin ilmî hayatına ışık tutması gibi faktörler çalışmayı önemli kılan hususların başında gelmektedir. Bu çalışma, *Kasîdetü'l-bürde* üzerine araştırma yapacaklar için fikir vermekte ve bu alana katkı sunmaktadır.

A. el-Bûsîrî ve *Kasîdetü'l-bürde* İsimli Kasidesi

1. Hayatı ve İlmî Yönü

Kaside yazarının tam adı Muhammed b. Saîd b. Hammâd b. Muhsin b. Abdullah b. Sanhâc b. Melâl'dir. Nil nehrinin batısında yer alan Bahnesa şehrine bağlı Behşim bölgesinin Delâs köyünde dünyaya gelmiştir (Bazı araştırmacılar doğum yerinin "Ebûsîr" olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Furat, 1996, s.329). Kesin olmamakla beraber doğum tarihinin 608/1212 olduğu ifade edilmektedir (Safedî, 2000, s.3/88; Heytemî, ts. S.64; Bûsîrî, 1955, s.6). Ebû Abdullah (İbn Aşûr, 1879, s.10) künyesine sahip olan Bûsîrî dört lakap ile bilinmektedir. Birinci lakabı olan Şerefuddin (Küteybî, ts. S.3/262; Makrîzî, 1991, s.5/661), genel bir isimlendirme olup kendi döneminde ilim

sahibi kimselere verilmektedir. İkinci lakabı ed-Delâsîrî, annesinin doğum yeri ve aynı zamanda Bûsîrî'nin çocukluk yıllarını geçirdiği Delâs ve babasının doğum yeri olan Bâsîr (Heytemî, ts. S.64; Küteybî, ts. S.3/262) isimlerinin ortak adı olup Bûsîrî bu lakabı kendisi kullanmıştır (Makrîzî, 1991, s.5/662; Zebîdî, 1972, s.10/205). Üçüncü lakabı olan Busîrî kendisiyle meşhur olup tanındığı lakabıdır. Babasının doğum yerinden dolayı aldığı bu lakap zikredildiğinde ilk olarak kendisinin anlaşılması bu lakapla özdeşleştiğini ortaya koymaktadır. Dördüncü lakabı olan Ebûsîrî ise kendisine mensup oldukları Ebû Sîr'in adıdır. Zaman içerisinde bu isim Bû Sîr, daha sonra bunun nispeti de el-Bûsîrî olmuşsa da bu lakabın günümüzde nazım için kullanıldığı ifade dilmektedir (Zebîdî, 1972, s.10/205; İbn Haldun, 1988, s7/737). Ailesinin kökleri Mağrib'in güneyinde yaşamış Sanhâc denilen Berberî kabilesine dayanır. Ebûsîrî'nin Sanhâcî künyesine sahip olması da onun Mağribli olduğunu ortaya koymaktadır (Heytemî, ts. S.64; Curâdî, 2014, s.1/13). Safedî, Bûsîrî'nin Hemmâd kalesi bölgesinde Beni Hebnûn olarak bilinen kabileye mensup olduğunu, çocukluk yıllarını da Delâs'ta geçirdiğini aktarmaktadır (Safedî, 2000, s.3/92).

Çocukluk ve gençlik yıllarını ilim tahsili ile geçiren Bûsîrî, ilk olarak dönemin geleneğine uyarak Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiştir. Daha sonra Kahire'ye yerleşerek Ebû Hayyân

Esîrüddîn Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî (v. 745/1344), Muhammed b. Muhammed el-Mısırî (v. ?), İzz b. Cemâ'a (v. 767/1366) gibi dönemin önemli ilim adamlarından dersler almıştır. Hadis ve siyer gibi İslâmî ilimlerin yanı sıra Arap dili, edebiyat ve belâgat ilimleri ile iştigal etmiştir. Şiir yönü kuvvetli olan Bûsîrî, kasidelerinde Yahudi ve Hristiyanlara karşı reddiyelerde bulunmuş ve bu durum onun Tevrat ve İncilleri incelediğine dair kanaati pekiştirmiştir (Savvâf, 2005, s. 6; Heytemî, ts. s.64-65). Bûsîrî erken yaşlarda şiirle tanışmış, şiirlerinde duygusallık ve letafet ön planda olmuştur. Kendisini üne kavuşturan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yönelik övgü dolu kasidelerinde mecaz ve retorik anlatıma da yer vermiştir. İfadelerinde bedî' sanatlarının tekellüfsüz bir şekilde yer alması, şiirlerini diğer şairlerin şiirlerinden ayıran en önemli özellik olarak kabul edilmiştir (Heytemî, ts. s.65).

Kaynaklar Bûsîrî'nin sûfî yönüne de işaret etmektedir. Mısır'da bulunduğu sıralarda Şâzeliyye tarikatının şeyhi Ebû'l-Abbâs Mursî'nin (ö. 685/1287) yanında tasavvufî eğitim almış ve bu ilmin inceliklerini öğrenmiştir. Kalemeye aldığı 142 beyitlik "dâl" redifli bir mersiye de şeyhi Mursî'yi zamanın kutbu ve imamı olarak nitelendirmiştir. Şâzeliyye tarikatının önemli simalarından kabul edilen Bûsîrî'nin şiirlerinde tasavvufî yönünün ağır bastığı görülmektedir (Bûsîrî, 1955, s.7, 19-21; Bûsîrî, 2004, s.105).

Bûsîrî'ye hisbe teşkilatında muhâsiplik vazifesi teklif edilmişse de kendisi bu teklifi reddetmiştir. Vezir Zeynuddin Yakup b. Zübeyr'in (ö. 806/1404) gözetiminde muhasebe işlerinde uzmanlık kazanana dek çalıştığı da aktarılmaktadır. Bütün bu görevlerin yanı sıra mutasarrıflık ve hattatlık görevlerini de deruhte etmiştir (Bûsîrî, 2004, s.238; Eren, 2019, s.5-6). Hattatlığı İbrahim b. Ebû Abdullah el-Mısırî'den öğrenmiş ve bu alanda yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir (Heytemî, ts. s.66). Bazı kaynaklarda Bûsîrî'nin Mısır'da bulunduğu sıralarda vezirlik yaptığına dair malumatlar yer alıyorsa da (Abidin Paşa, h. 1307, s. 3; Armutçuoğlu, 2009, s.9) bu bilginin teyide muhtaç olduğu kanaatindeyiz. Bûsîrî'nin gençlik döneminde vezir ve sultanların yanında bulunduğu sıralarda beliğ üslupla sultanları methettiği, düşmanları ise yerdigi aktarılmaktadır (Bûsîrî, 1955, s.240-241; Abidin Paşa, h. 1307, s.4. *Kasidetü'l-Bürde*'nin yüz kırkıncı beytinde de kendisi bu durumu açıkça belirtmektedir). Hayatında maddi sıkıntılar yaşayan Bûsîrî, yokluk ve fakirlikle karşı karşıya kalmış, devletin yardımlarıyla ayakta kalmaya çalışmıştır. Eşinin hırçın oluşu, çocuklarının çokluğundan geçimlerini temin etmede zorlanması ve mesai arkadaşlarının yolsuzlukları huzurunun kaçmasına neden olmuştur. Adalet konusunda oldukça titiz davranan Bûsîrî, bu anlayışından dolayı da uzun süre aynı işte kalamamıştır. Mesai arkadaşlarına bu hususta karşı çıkararak onları yeren kasideler

söylemiş ve onları güvensizlikle ilişkilendirmiştir. Hayatının sonlarına doğru felç olan Bûsîrî, rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) için yazdığı bir kaside sayesinde bu hastalıktan kurtulmuştur (Heytemî, ts. s.66; Kaya, 2001, s.6/468). Bûsîrî 695/1296 yılında İskenderiyye’de (Ziriklî, 2002. s.6/139) veya Kahire’de (Zebîdî, 1972, s.10/205; Makrîzî, 1991, s.5/663) vefat etmiştir.

2. Eserleri

Bûsîrî’nin Hz. Peygamber’i metheden şiirlerinin tarihsel olarak iki kısma ayrıldığı söylenebilir: Birincisi hac farızasını yerine getirmeden önce, diğer kısmı ise 654/1256 yılında eda ettiği hac farızasından sonra dile getirdiği kasidelerdir.

Hac farızasından önce kaleme aldığı ilk üç eser şunlardır:

1. *Takdîsü’l-Harem min tednîsi’d-darem*

654/1256 yılında nazmettiği bu manzume “dâl” redifli bir kasidedir. Medîne-i Münevvere’de meydana gelen depremden sonra ortaya çıkan ve Ravza-ı Mutahhara’nın yanmasına neden olan yangından dolayı kaleme aldığı eserdir. Yangının iki defa tekrarı sebebiyle söz konusu eseri “Ümmü Nâreyn” şeklinde de isimlendirmiştir. Kasideyi Hz. Peygamber’i ziyaret etme arzu ve isteğini dile getirmesiyle bitirmektedir (Bkz. Bûsîrî, 1955, s.25).

2. *el-Muhrec ve'l-merdûd 'alâ'n-nasârâ ve'l-yehûd*

Bûsîrî'nin hac farizasından kısa bir zaman önce kaleme aldığı manzumesidir. *Kasîdetü'l-lâmiyye* olarak da bilinen bu eser Yahudilik ve Hristiyanlığa reddiyeler içeren, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üstün faziletlerini aktaran toplamında 284 beyitlik kasidesidir. Şiir tarzında ifade edilmesi oldukça zor olan meseleleri nesir halinde yazarak mısralar arasında yerleştirdiğinden nazım-nesir karışımı bir reddiyedir. Hicaz'a duyduğu özlemini yansıtmaktadır (Bûsîrî, 1955, s.25; Kaya, 2001, s.6/468).

3. *Zuhrü'l-me'âd fî vezni (mu'âradati) Bânet Sü'âd*

Hac farizasından önce kaleme aldığı bir diğer manzumesidir. Ka'b b. Züheyr'in *Bânet Sü'âd* isimli kasidesine nazîre olarak kaleme aldığı eser olup 204 dört beyitten müteşekkildir. Kasidesine vaaz, nasihatler, zühd ve ahirete yönelik mısralarla başladıktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) medhi ile devam eder. Son bölümünde ise Hz. Peygamber'i ziyaret etme arzusunu dile getirir (Bûsîrî, 1955, s.26; Kaya, 2001, s.6/468).

Bûsîrî'nin hac farizasını yerine getirip Kahire'ye yerleştikten sonra kaleme aldığı eserler ise şunlardır:

4. *Ümmü'l-kurâ fî medhi hayri'l-verâ (el-Kasîdetü'l-hemziyye)*

Bûsîrî bu kasidesinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumunu, hayatının dönemlerini, diğer peygamberlere olan üstünlüğünü, gazvelerini, Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinin sonuna kadar İslâm davetinin tarihî seyrini, İslâm'ın diğer dinler karşısındaki üstünlüğünü, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) güzel ahlâkını, Ehl-i beyt'in ve ashabın faziletlerini güzel bir üslûpla ele almıştır (*Kasîdetü'l-Hemze'ye dair yirmiden fazla şerh*, onun üzerinde de tahmis yazılmıştır. Bkz. Kaya, 2001, s.24/569). Bûsîrî'nin *Bürde* kasidesinden sonra meşhur olduğu ikinci kasidesidir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) övgü amacıyla yazılan kasideler arasında en hikmetlisi ve en mükemmeli olduğu ifade edilmektedir (Bkz. Râfiî, t.s. s.3/99; Bûsîrî, 1955, s.26; Heytemî, ts. s.65-66). Kasidenin şârihi İbn Hacer el-Heytemî, kaside lafızlarının veciz, manalarının ise belîğ olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan Bûsîrî'nin kasideyle ulaştığı şöhrete kimsenin erişemediğini ve kendi alanında benzersiz bir manzume olduğunu aktarmıştır (Heytemî, 2005. s70-71; Bûsîrî, ts. s.3).

5. *Dîvânü'l-Bûsîrî*

Bûsîrî'nin kaleme aldığı bu eser Arap şiirinin en gelişmiş ve en güzel örneklerinden kabul edilir. Kendisi aslında şiirlerini bir araya getiren böyle bir divan telif etmemişse de şiirleri daha sonra Muhammed Seyyid Kîlânî tarafından bir araya

getirilerek bir divan oluşturulmuş ve yayımlanmıştır (Bkz. Kaya, 2001, s.6/469).

6. *el-Kasîdetü'l-mudariyye fi's-salâti 'alâ hayri'l-beriyye*

Bu kaside otuz dokuz beyitten müteşekkil olup zikir ve evrâd mecmualarında görmek mümkündür (Kaya, 2001, s.6/469). Bûsîrî'nin bu eserler dışında kaleme aldığı *el-Kasîdetü'l-hamriyye*, *et-Tevessül bi'l-Kur'ân*, *el-Lâmiyye fî medhi'n-nebî* ve *el-Kasîdetü'l-yâ'iyye* isimlerinde eserleri de mevcuttur.

7. *Kasîdetü'l-bürde*

Bûsîrî'nin kaleme aldığı bu manzume kendisine asıl şöhretini kazandırmıştır. Kasideden ilk defa bahseden İbn Şakir el-Kütübî müellifin, hayatının sonlarına doğru felç geçirdiği sıralarda yazdığını ve ardından şifaya kavuştuğunu aktarmaktadır. Müellif eserine *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-beriyye* ismini vermişse de (Kaya, 2001, s. 6/469) daha sonra *el-Kasîdetü'l-bürde* ismiyle meşhur olmuştur. Manzume üzerine tarihsel süreç içerisinde pek çok şerhler ve ilmi çalışmalar yapılmıştır.

B. Muhammed b. Ebû Bekir Mar'aşî'nin İlmî Yönü ve Kasîdetü'l-bürde Şerhinde Takip Ettiği Metod

1. Mar'aşî ve İlmî Yönü

Fıkıh ilmindeki yetkinliği ile öne çıkan hicrî dokuzuncu asrın âlimlerinden olan Muhammed b. Ebû Bekir Mar'aşî, Maraş'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihinin 786/1384 yılı olduğu bilinmektedir. Tam adı Şihâbuddîn Ebû'l-fedâil Ahmed b. Muhammed Ebû Bekir b. Salih b. Ömer el-Hanefî'dir. Doğduğu vilayet Maraş olduğundan Mar'aşî lakabıyla, yaşadığı bölge itibari ile de el-Halebî unvanıyla meşhur olmuştur (Ebû'l-mehâsin, 2009. s.1/37).

İlk eğitimine Memleketi olan Maraş'ta başlamış olup akabinde 804/1402 yılında Antep iline, ardından 810/1408'de (Burdî ise Halep'e yerleşme tarihini 816 şeklinde ifade etmiştir. Bkz. Ebû'l-mehâsin, 1984, s.1/224) Halep şehrine yerleşmiştir. Halep'te dönemin önemli âlimlerinden dersler alarak fıkıh ve fıkıh usûlü ile Arapça ilimlerinde mesafe kat etmiştir. Antep'te meşhur İsa el-Âlim'den, Halep'te ise Ömer el-Belhî ve Muhammed b. Selâme el-Mardînî'nin rahle-i tedrisatından geçmiştir. Râzî'nin (ö. 538/1144) *Keşşaf şerhi*, Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Şerhu'l-Miftah*, Habbâzî'nin (ö. 671/1273) *Sahihayn* isimli eseri ile fıkıh usulünde kaleme aldığı *Muğni* okumalarını gerçekleştirerek ilim tahsilini sürdürmüştür. İlmî donanımı ve

yetkinliğinden dolayı birçok âlimin onayı ile 1420'de fetva makamı başkanlığına getirilmiştir (Bazı kaynaklar Antep'te iken kendisine fetvâ verme izni ve tedris faaliyetlerini yürütme izni verildikten sonra Haleb'e yerleştiği bilgisi yer almaktadır. Bkz. Temîmî, 1983, s.l/287). Bu itibarla Halep müftüsü ve fakihi şeklinde meşhur olmuştur. Kaynaklar onun Kahire'ye ilmî seyahatler gerçekleştirdiğini zikretse de orada kaldığı süre ve faaliyetleri ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Dönemin Melik'i Seyfuddin Ebû Said Cakmak el-'Alâî ez-Zâhirî (ö.857/1453). Kendisine Halep kadılığını teklif etmiş ancak kendisi bunu kabul etmemiştir (Halebî, 1977, s.l/174; Temîmî, 1983, s.l/287). Mar'aşî'nin tasavvufî yönüne vurgu yapan Ebû Zer, kendisinin İbnü'l-Arabî'nin takipçilerinden olduğunu aktarmaktadır. Aynı zamanda başka kaynaklarda ulaşılamayan Ali b. Sadreddîn Erdebîli'den (ö. 832/1429) tasavvuf hırkası giydiği bilgisini aktarması da son derece dikkat çekicidir (Halebî, 1977, s.l/175-176).

Mar'aşî hayatı boyunca ilim, tedris ve telif ile meşgul olmuş nihayette de 86 yaşında iken 872/1468 yılında Halep'te vefat etmiştir (Sehavî, 1992, s.l/254; Kâtib Çelebî, 2010, s.l/118; Bağdâdî, 1951, s.l/133; Kehhâle, 1957, s.l/111; Dimeşkî, 1993, s.lX/467). Vefatının ardından tasavvufî ve ilmî kişiliğini ortaya koyan ilgili bazı mersiyeler söylenmiştir (Bkz: Halebî, 1977, s.l/176-178).

2. Eserleri

Eserleri arasında *Hamsu'l-bürde*, *Kunûzu'l-fıkh* (*Nazmu'l-kenz*) ve *Nazmu'l-umde* gibi eserleri tespit edilmiştir (Sehavî, 1992, s.1/254; Suduni, 1992, s.109; Halebî, 1977, s.1/175).

1. *Hamsu'l-bürde*: Mar'aşî'nin 797/1395 yılında *Kasîdetü'l-bürde'ye* (*Tehmisu'l-bürde*) *Hamsu'l-bürde* isminde yazdığı kısa bir şerhtir. Mar'aşî bu kısa şerhi 809/1406 yılında -çalışmamızın da konusu olan- *Nüzhetü't-tâlibîn* ve *tuhfetü'r-râğibîn* adıyla daha da genişleterek kaleme almıştır (Kâtib Çelebî, t.s., s.11/1334-1335).

2. *Kunûzu'l-fıkh*: Mar'aşî'nin fıkhıta mensubu olduğu Hanefî mezhebine dair eseridir. Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türkî'nin (ö. bilinmiyor) kütüphanesinde bulunan yazmasının asıl nüshası Medine-i Münevvere'de Muhammed Mazhar el-Farukî'nin kütüphanesinde yer almaktadır. 223 varaktan meydana gelen eserin ta'liki 810 yılının 4 zilhicce ayında Muhammed el-Hatîb tarafından yapılmıştır.

3. *Nazmu'l-umde*: Ebû'l-Berekât Nesefî'nin (ö. 710/1310) medrese öğrencileri için özet ve giriş mahiyetinde Ehl-i sünnet akaidini anlattığı eseridir. Mar'aşî'nin *Nazmu'l-umde*'si ise bu akâid metninin manzum şekline dönüştürülmüş halidir.

3. Yaşadığı Dönemdeki İlmî Hayat

Halep, dünyanın en eski yerleşim yerlerinin başında gelmektedir. Suriye'nin kuzey batısında yer alan şehir, tarih boyunca ilmî, siyasi, ekonomi ve sosyo-kültürel hayatın merkezi olmuştur. Mar'aşî'nin hayatının büyük bölümünün geçtiği Halep, Memlüklerin (647-922/1250-1517) hâkimiyeti altında bulunuyordu. Memlükler kendilerinden önce Halep'te kurulan diğer devletler gibi eğitim ve öğretime son derece önem göstermişlerdir (Halebî, 1997, s.l/270-300).

İnşa edilen medreseler, mektepler, ihtisas merkezleri ve icra edilen ilim halkaları Halep'in ilmî anlamda gelişmesine katkı sağlamıştır. Tefsir, fıkıh, hadis ve tasavvuf başta olmak üzere akli ve nakli ilimler hem ilim müesseselerinde hem de mescid ve evlerde tahsil ediliyordu. Aynı zamanda farklı Sünni tarikatlara ait hankâh, ribât, tekke ve zaviyelerde tasavvufî eğitim verilmiş ve bu minvalde sûfî şahsiyetler yetiştirilmiştir (Halebî, 1997, s.l/382-429; Zencîr, 17.07.2024).

Mar'aşî'nin yaşadığı dönem olan hicrî dokuzuncu asırda Halep vilayetinde genellikle ilmî kurumların mektep ismiyle zikredildiği görülmektedir (Yıldırım, 2009, *Diyanet İlmî Dergi*, XLV/3, s.125-144). Memlükler zamanında özel ve genel olarak iki çeşit olan mekteplerden geçimini öğretmenlikle sağlamak isteyen kişilerin açtığı ve velilerden belirli bir ücret alınan

mektepler özel mektepler; sultanlar, yüksek dereceli devlet memurları ve zenginlerin yaptırdığı, ihtiyaçlarının da vakıf tarafından karşılandığı mektepler ise genel mekteplerdi. Mekteplerin inşasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Sizin en hayırlınız Kur'ân-ı öğrenen ve öğretenidir" hadisi şerifi dayanak noktası oluşturmuştur (İzeddin Ali, 1990, s.80-82; Atmaca, 2014, s.91).

Halep'te tedris faaliyeti yürüten medreseler şehrin ilmî hayatının temelini oluşturmuş, kendilerine tahsis edilen vakıflar sayesinde ayakta kalmayı başararak asırlar boyunca eğitim ve öğretimin, aklî ve naklî ilimlerin nesilden nesile aktarılmasında önemli vazifeler üstlenmiştir. Büyük Türk seyyahı Evliyâ Çelebi (ö. 1095/1684), Halep şehrini ziyaret ettiğinde orada 61 medrese olduğunu, bunun hâricinde büyük camilerin her birinde de medrese bulunduğunu söylemektedir (Çelebi, 2011, s.IX/188). Onun bahsettiği medreselerin bir kısmı Memlûklerden sonra inşa edilmiştir. Büyük bir kısmı ise Memlûkler ve öncesi dönemden kalan medreselerdir (Memlûkler zamanında inşa edilen medreselerin genel bilgisi için bkz. Kalhussien, 2011, s.29-32; Atmaca, 2014, s.147). Halep'te medreselerin dışında Kur'ân ve hadis ilimlerinin müstakil olarak okutulduğu ihtisas müesseseleri de varlık göstermiştir. Kur'ân eğitiminin verildiği kurumlar Dâru'l-Kur'ân (Kur'ân mektebi), hadis eğitiminin verildiği kurumlara

ise Dâru'l-Hadis (hadis mektebi) ismi verilmiştir. İlk Dâru'l-Hadis müessesesi Nûreddin Zengî (ö 569/1174) tarafından 563/1168 yılında Şam'da kurulmuş, daha sonraki yıllarda da Mısır, Bağdat, Şam ve Musul'da inşa edilmeye başlanmıştır (Yardım, 1995, s.60-65). Evliyâ Çelebi'nin ifadesine göre Halep'te on yedi Dâru'l-Hadîs bulunmaktadır (Bkz. Çelebi, 2011, s.IX/186).

Memlûklerin hüküm sürdüğü yıllar, ilmî açıdan altın çağ olarak nitelenmektedir. Memlûkler dönemindeki eğitim-öğretim kurumları, ilim adamları, şair ve filozofların yetişmesinde büyük roller oynamıştır. Dinî ilimlerin yanı sıra edebiyat, tarih, coğrafya ve tıp gibi alanlarda binlerce eser kaleme alınmış, bugün dünyanın farklı coğrafyalarındaki kütüphanelerde bulunan yazmaların büyük bir bölümü Memlûkler dönemine tekabül etmektedir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Mar'aşî de bu dönemde yaşamış önemli ilim adamlarının başında gelmektedir. Yetiştigi muhit, ilimde zirve yapmış döneme tekabül ettiğinden bu zenginlikten istifade etmiştir.

4. Mar'aşî'nin *Kasîdetü'l-bürde* Şerhinde Takip Ettiği Metot ve Üslubu

Mar'aşî, 1395 yılında *Kasîdetü'l-bürde*'ye *tahmisü'l-bürde* adında kısa bir şerh kaleme almıştır. On bir yıl sonra da bu kısa şerhi genişleterek *Nüzhetü't-tâlibîn* ve *tuhfetü'r-râğibîn* adında

bir eser yazmıştır. Mar'aşî'nin şerhine hamdele ve salvele ile başlayarak münacat duası ile devam ettiği görülmektedir. Şerhinde ince nükteler, âyet ve hadisler, tasavvufi ifadeler ve Arapça gramer bilgilerine yer vermiştir. Mar'aşî'nin şerhi incelendiğinde söz konusu eserin kıymetli iplerle ilmek ilmek dokunmuş bir kumaş gibi olduğunu söylemek mümkündür. Zira eserde birçok ilim dalına ait bilgiler yer almaktadır. Mar'aşî'nin her beytin gramer tahlillerini yaparak zaman zaman belâgat açısından ele alması ve yeri geldiğinde علم rumuzlarının altında tasavvufi, fikhî ve zaman zaman da siyer bilgisine yer vermesi İslâmî ilimlerdeki yetkinliğini ortaya koymaktadır.

Nüzhetü't-tâlibîn ve tuhfetü'r-râğibîn, farklı tarihlerde yazılan şerhlerle karşılaştırıldığında temel anlam itibariyle eserler arasında mutabakat olduğu gözlemlenmektedir. Bu eser, Mar'aşî'nin hem alet ilimlerinde hem de şeri ilimlerde vukufiyet sahibi olduğunu açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi onun Sünni bir itikat ile birlikte tasavvuf meşrepli bir zat olduğunu da göstermektedir. Gerek kendisinin şefaet inancı gerekse selefi salihin'e olan derin saygı ve hürmeti ile selefi salihin çizgisinden ayrılmadığı, kullandığı ifadelerden anlaşılmaktadır. Mar'aşî muhtelif alanlarda bilgilere değinerek birçok meseleyi içinde barındıracak şekilde telif ettiği bu eseri okuyucuların istifadesine sunmuş ancak bu çalışmada birkaç

örnekle yetinmenin daha uygun olacağı mülahazasıyla daha fazla ayrıntıya yer verilmemiştir.

Mar'aşî teknolojinin sağladığı imkânların bulunmadığı bir dönemde kaleme aldığı eserinde luğavî tahlillerini *Lisan'ul-Arab* gibi sözlüklere, sarfî ve nahvî tahlillerini ise bu konularda muteber kaynak olarak kabul edilen eserlerde yer alan görüşlere dayandırmıştır. Cevherî (ö. 400/1009), Sîbeveyhi (ö. 180/796) ve İbn Sikkît (ö. 244/858) gibi birçok dilbilimcinin kitaplarından alıntılar yapmış, nahvi formülleri işleyerek nahvin felsefesine kadar inmiştir. Diğer taraftan Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik ile ilgili itikadî meselelere değinmiş ve şerhinin birçok yerinde ayet, hadis, şiir ve kelam-ı kibar olarak adlandırılan ulemanın sözlerine de yer vermiştir. Tasavvufî nisbetinin hangi silsileye ait olduğu bu muazzam eserde belirtilmese de bu yoldan bağımsız olmadığı en az bir tarikattan mezun/icazetli bir zat olduğu ve üstün bir takvaya sahip olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır. Çalışmada yapılan tahliller neticesinde kaleme alınan bu eserin ciddi araştırmalar neticesinde ortaya konulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mar'aşî'nin beyitlerin dışına çıkmadan konu ile alakalı getirdiği tüm yorumlarında selef âlimlerinin eserlerinden istifade ettiği görülmüştür. Nitekim علم başlıklarıyla açtığı paragraflar da bunu desteklemektedir.

4.1. Mar'aşî'nin Beyitleri Değerlendirme Üslubu

Mar'aşî şerhini belirli bir düzen içerisinde (وإعرابات) (وتقطيعات) (وتراجم) (ومقاصد) (ومباد) olmak üzere beş başlık altında ele almıştır. Bu kısımlara sırasıyla (ب ق ر ط ع) rumuzlarıyla işaret etmiştir. Bütün beyitlerinde bu düsturun dışına çıkmayarak belirli prensiplerle eserini ikmal etmiştir.

Mar'aşî beyitleri zikrettikten sonra sırasıyla;

1- ب rumuzu ile işaret ettiği “مباد” kısımları altında: kelime tahlillerini yapmış, kelimelerin sözlük anlamlarını da ele alacak şekilde sarf ve nahiv bağlamında terminolojik olarak beyitlerin tahliline giriş yapmıştır.

Örnek:

قوله: أَمِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ بَدِي سَلَمٍ¹ مَرَجْتُ دَمْعاً جَرَى مِنْ مُقَلَّةِ بَدِمِ

“Ey gönül, Selem'deki² dostları anmaktan mı gözünden kanlı yaş akıtıyorsun.”

¹ Selem: Rasûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in zaman zaman Medîne-i Münevvere'de sahâbe ile sohbet buyurdıkları ağaçlık bir yerin adı. bkz. Armutçuoğlu, 2009, s.113.

² (Selemlî (Zi Selem), Arap edebiyatında sevgilinin yaşadığı hayâli ülke. Burada kastedilen Hz. Peygamber ve sahâbedir. Kaya, 2011, s.17).

ب من للإبتداء وذلك فيما يصلح له إنتهاء مثل سرت من البصرة وقد يجيء لمجرد
الإبتداء نحو أعود بالله من الشيطان الرجيم

Şârih burada; "من" kelimesinin başlangıç ifade eden bir edat olduğunu ve bu kullanımın nihayet bulma/sona erme anlamı düşünülebilien eylemler için söz konusu olabileceğini belirterek “سرت من البصرة”, “Basra ilinden yürüdüm” örneğini vermiştir. Ayrıca “من” kelimesinin bazen de intiha/son bulma anlamı düşünülmeksizin sadece başlangıç/ibtida anlamı için kullanıldığını zikrederek “أعود بالله من الشيطان الرجيم”, “Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım” cümlesini örnek olarak vermiştir (Mar'aşî, 1703, s.2b).

Burada görüldüğü üzere “من” edatının cümledeki anlamı ifade edilmekle birlikte formül olarak hangi yerlerde ibtida için geldiği belirtilmiş ve zaman zaman sadece ibtida anlamı için kullanılabileceği zikredilmek suretiyle diğer ihtimale de yer verilip detaylandırılmıştır.

الذکر بالضم بالقلب وبالكسر باللسان وعند بعض أهل اللغة يستعمل كلّ في كلّ
والتذكر يكون بعد النسيان من أيّهما تعتبره

"الذکر" kelimesinin kalp ile hatırlamak, "التذكر" kelimesinin ise dil ile Allah'ı (c.c) anmak anlamına geldiğini ifade etmiş, bazı dilbilimcilere göre ise her iki kelimenin birbirinin yerine kullanılabildiğini dile getirmiştir. "التذكر" kelimesinin ise

unuttuktan sonra bir şeyin hatırlanması anlamında kullanıldığını ve zikredilen dil ile anmak veya kalp ile hatırlamak anlamlarından herhangi birinin dikkate alınması durumunda da bu anlamda kullanıldığını belirtmiştir (Mar'aşî, 1703, s.2b).

والجار الذي يجاورك تقول جاورته مجاورة وجوارا وجوارا والكسر أفصح ويجمع على جيران أصله جوران فقلبت الواو ياء كما في ميزان وذوا الذي بمعنى صاحب لا يكون إلا مضافا فإن وصفت به نكرة أضفته إلى نكرة وإن وصفت به معرفة أضفته إلى المعرف بالألف واللام ولا يجوز أن تضيفه إلى مضمرة ولا إلى علم تقول مررت برجل ذي مال وبامراة ذات وبرجال ذوي مال بالكسر وبنسوة نوات مال “وأشهدوا ذوي عدل منكم” مال وبرجلين ذوي مال بفتح الواو كما قال تعالى

Şârih burada “الجار” kelimesinin komşuya verilen ad olduğunu, bu kelime ile aynı kökten gelen “جاورته” fiilinin mastarlarının “مجاورة وجوارا وجوارا” şeklinde geldiğini, ancak bunlardan kesreli olarak gelen “جوارا” mastarının zammeli olarak gelenden daha fasih olduğunu, “الجار” kelimesinin çoğulunun “جوران” olarak geldiğini ve “جيران” kelimesinin aslının “جوران” olduğunu zikretmiştir.

Sahip manasında olan “ذوا” kelimesinin sadece muzaf (tamlanan) olarak kullanılabileceğini, nekre (tanınmayan, bilinmeyen) bir isme sıfat olarak getirildiği takdirde nekre bir isme izafe edileceğini, marife bir isme sıfat olarak getirildiği takdirde ise elif lam takısı ile tarif (bilinirlik) kazanmış bir isme

izafe edileceğini, zamir veya özel isme izafe edilmesinin caiz olmadığını belirterek kullanımının şu şekillerde gelebildiğini ifade etmiştir.

مررت برجل ذي مال وبامراة ذات مال وبرجلين ذوي مال و برجال ذوي مال
وبنسوة ذوات مال

“Mal sahibi bir adamın, mal sahibi bir kadının, mal sahibi iki erkeğin, mal sahibi erkeklerin ve mal sahibi kadınların yanından geçtim.”

Ayrıca, “وأشهدوا ذوي عدل منكم” ayetinin ذَوِي şeklindeki kullanıma örnek olarak verilebileceğini dile getirmiştir (Mar'aşî, 1703, s.2b).

السَّلْمُ بالتحريك شجر من الغضاة الواحدة سلمة ومزج الشئ خلطه والدمع ماء العين
والدمعة القطرة منه ودمعت العين تدمع دمعا ودمعت بالكسر حكاها أبو عبيدة
وجزى الماء وغيره جريا وجريانا اي سال والمقلة شحمة العين التي تجمع البياض
والسواد والدم معروف أصله دمو بالتحريك

قال سيويوه أصله دَمِي بالتسكين بدليل جمعه على دماءٍ ودَمِيٍّ مثل ظَبِيٍّ وظَبَاءٍ ولو
كان متحرك العين لا يجمع على ذلك

İğde ağacı anlamına gelen “السَّلْمُ” kelimesinin tekilinin “سلمة” olduğunu, bir şeyi mezcetmek ifadesinin onu başka bir şey ile katıştırmak anlamında olduğunu, “الدمع” ifadesinin gözyaşına “الدمعة” kelimesinin ise bir damla gözyaşına verilen isim

olduğunu, “دَمَع” kökünden gelen fiil kalıbının (فَتَح يَفْتَح) babı vezni üzere) “دَمَعَتِ العَيْن تَدْمَع” şeklinde geldiğini beyan etmiş ve Ebû Ubeyde'nin (ö. 224/838), bu fiilin mâzisinin (عَلِم يَعْلَم) babı vezni üzere) “دَمِعَت” şeklinde geldiğini bildirmiştir.

“جَرَى” fiilinin akmak manasında olduğunu “أَي سَال” tefsiriyle ifade edip mastarının ise “جَرِيَا وَجَرِيَانَا” olduğunu belirtmiştir. Beyitte geçen “المَقْلَة” kelimesinin gözbebeğinin de içerisinde bulunduğu gözün kendisine verilen ad olduğunu tanımlamıştır. “الدم” kelimesinin kan anlamına gelmesi itibariyle manasının bilindik olmasından ötürü tanımına veya sözlük anlamına değinmemiş, bu kelimenin aslının “دَمَوُ” olduğunu dile getirmiştir.

Sibeveyhi “دم” ifadesinin çoğulunun “دَمَاء” gelmesine dayanarak kelimenin aslının “دَمِي” olduğunu belirtmiş, “ظَبِي” kelimelerini ise örnek olarak getirmiş ve aynul fiili olan “م” harfinin harekeli olması durumunda çoğulunun bu şekilde gelemeyeceğini zikretmiştir (Mar'aşî, 1703, s.2b-3a).

Bu bölümde de görüldüğü üzere Mar'aşî kelimeleri teker teker ele alarak tafsilatlı bir şekilde incelemiş, bu bölümde beyitleri daha çok gramer açısından irdelemiş ve kitabın sonuna kadar bu düsturdan vazgeçmemiştir.

2- ق rumuzu ile işaret ettiği “مقاصد” kısımları altında kendi yorumlarını zikretmiştir. Ayrıca bu rumuz altında 64 yerde "المعنى" ve "والمعنى" ile başlayan ifadelerle beyitlerin toplu halde manasını zikretmiştir. Ayrıca “ق” rumuzu altında konuyla bağlantılı olan açıklamaları “اعلم” başlığıyla ele almıştır.

Örnek:

قوله: فما لِعَيْنَيْكَ إِنْ قُلْتَ اكْفُفَا هَمَّتَا وَمَا لِقَلْبِكَ إِنْ قُلْتَ اسْتَفِقْ يَهُم

“Gözlerine n'oldu ki: "ağlama!" desen yaş döker,

Kalbine n'oldu ki "kendine gel!" desen coşup kendinden geçer.”

ق الإدغام فى اكففا واجب إلا أنه تركه للضرورة والقول للعين والقلب عبارة عن الإرادة منهما والقصد إلى منعهما والإسناد فى همتا مجازي من باب إسناد الفعل إلى المحل كقولهم جرى الميزاب وسال الوادي والإستفهام ههنا للتعجب

Mar'aşî burada “اكففا” fiilinde idğamın vacip olduğunu, ancak şiirin zaruretinden (vezin uyumundan) dolayı idğamın uygulanmadığını belirtmiştir. Kalbe ve göze seslenmekten maksat, düşünce ve onları bu halden (kalbin yanması ve gözlerin akması) alıkoyma olduğunu belirtmiştir. Şârih “همتا” fiilinin gözlere isnad edilmesinde mecaz olduğunu belirtmiş olup buradaki mecaz türünün ise fiilin, fail yerine fiilin işlendiği

yere isnad edilmesi şeklinde cereyan ettiğini dile getirmiştir. Buna örnek olarak da “جرى الميزاب وسال الوادي” “Kanal aktı ve vadi aktı” cümlelerini zikretmiştir. Zira bu iki örnekte de akma eylemini gerçekleştiren su olduğu halde bu fiil, suyun aktığı yer olan kanal ve vadiye nispet edilerek mecaz gerçekleşmiştir.

Mar'aşî beyitte geçen ve soru anlamı içeren iki “ما”nın şaşırtma halinde kullanılan istifham olduğunu beyan edip örnek olarak da “ومالى لا أرى الهدهد” ayetini zikretmiştir (Mar'aşî, 1703, s.4a).

المعنى ما الذي حدث لعينيك حيث لا تقبلان النصح منك فإنك إن قلت لهما امنع
الدموع أو امتنعاً عنها ازدادتا دموعاً وما الذي سنح لقلبك حيث لا يُنتج فيه المواعظ
والنُذُرُ فإنك إن قلت له أفق من العشق يزداد هيماً وتحيراً في الحب

Bu duruma göre beytin manası “gözlerine ne oldu ki nasihatini kabul etmezler, zira onlara “Gözyaşlarına engel ol veya gözyaşlarından sakın” dediğinde gözyaşları fazlalaşıyor. Kalbine ne doğdu ki öğütler onda sonuç alamıyor. Çünkü ona aşktan uyan dediğinde sevgideki hüznü ve sersemliği artıyor (Mar'aşî, 1703, s.4a).

Buradan da anlaşıldığı üzere “المعنى” bölümü ile beytin toplu anlamı verilmiş olup şârih bu düsturunu 64 beyitte devam ettirmiştir.

3- rumuzu ile işaret ettiği “تراجم” kısımları altında beyitlerin Farsça tercümesini zikretmiştir.

Örnek:

قوله: وَقَدَّمْتُكَ جَمِيعُ الْأَنْبِيَاءِ بِهَا وَالرُّسُلُ تُقَدِّمُ مَخْدُومٍ عَلَى خَدَمِ
وَأَنْتَ تَخْتَرُقُ السَّبْعَ الطَّبَاقَ بِهِمْ فِي مَوْكِبٍ كُنْتَ فِيهِ الصَّاحِبَ الْعَلَمِ

“(O gece) bütün nebi ve resûller, hizmetçinin efendiyi öne geçirdiği gibi seni öne geçirdiler.

Sen, kalabalık bir topluluk içinde sancak sahibi olarak onlara uğrayıp yedi kat gökleri yarıp gittin.”

ر ومقدم داشتند همه پیغمبران تراپای منزله مثل بقدم داشتتی مخدوم نفس خودن اند خدمت کاران و تو برمدی اسمانهفت گانه را در حالی که گذرنده بودی بانبیاء در جماعتی از ملاندان بودی تو درمیان ایشان صاحب علم

(Mar'aşî, 1703, s.66a)

4- ط rumuzu ile işaret ettiği “تقطيعات” kısımları altında beytlerin kafiye vezinlerini zikretmiştir.

Örnek:

قوله: سَرَيْتَ مِنْ حَرَمٍ لَيْلًا إِلَى حَرَمٍ كَمَا سَرَى الْبَدْرُ فِي دَاجٍ مِنَ الظُّلَمِ
وَبَيْتٌ تَرْقَى إِلَى أَنْ نَلْتَهُ مَنْزِلَةً مِنْ قَابِ قَوْسَيْنِ لَمْ نُدْرِكْ وَلَمْ نُزَمِ

“Sen, zifiri karanlık bir gecede dolunayın gidişi gibi bir Harem'den diğer bir Harem'e gittin.

Sen (mirac gecesi) Kâbe-kavseyn denilen öyle bir mertebeye yükseldin ki, o mertebe (diğer peygamberler tarafından) ne istenildi ne de ona ulaşıldı.”

ط مفاعلن فعلن مستفعلن فعلن مفاعلن فاعلن مستفعلن فعلن مفاعلن فاعلن مستفعلن
فعلن مستفعلن فاعلن مستفعلن فعلن (Mar'aşî, 1703, s.65b).

5- ع rumuzu ile işaret ettiği “إعرابات” kısımları altında: beyitleri, alet ilimleri açısından ele alarak, sarf, nahiv ve belâgat ilimleri yönünden tahlil yapmıştır. Ayrıca şerhte gramer ve dil bilgisi bakımından cümlenin öğeleri tahlil edilmektedir.

Örnek:

قوله: أَيَحْسَبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحَبَّ مُنْكَتِمٌ مَا بَيْنَ مُنْسَجِمٍ مِنْهُ وَمُضْطَرِمٍ

“Yanıp tutuşan kalp ve akan gözyaşı karşısında âşık sevginin gizli kalacağını mı sanır?”

ع يحسب من أفعال القلوب والصب فاعله وإن مع اسمه وخبره قائم مقام مفعوليه وما موصولة ومنصوب بالإبدال من الحب أو على الصفة منه وصدر الصلة محذوف ليكون جملة إسمية أي الحب الذي هو بين كذا وكذا أي ملتبس بهما وموصوف منسجم ومضطرم محذوف أي دمغ منسجم وقلب مضطرم بنار الحب ومن في قوله منه للإبتداء صفة لمنسجم وضميره للصب ومضطرم معطوف على منسجم أي مضطرم منه فحذف من الثاني اعتماداً على اليول ويجوز أن يكون ما مفعولاً فيه

بتقدير في اي في الوقت الذي هو بين كذا وكذا وأن يكون زائدة لإستقامة المعنى
بدونه

Mar'aşî bu bölümde “يحسب” fiilinin Ef'al-i Kulûb'tan (Kalbi fiillerden) olduğunu ve “الصب” kelimesinin ise fail konumunda olduğunu, ayrıca “ان” ‘nin isim ve haberiyle birlikte “يحسب” fiilinin iki mefûlünün yerine geçtiğini zikretmiştir. “ما بَيْنَ مُنْجِمٍ” cümlesinin terkibine gelince mevsule olan “ما” edatının “الحب” kelimesinden bedel veya sıfat olması nedeniyle mansup olduğunu, sılanın isim cümlesi olabilmesi amacıyla sadrı sılanın (sıla cümlesinin başlangıcının) hazfedildiğini belirtmiştir. Bu duruma göre mevsulu sılası ile birlikte “الحبّ الذي هو بين كذا وكذا” şeklinde açıklamıştır. Beyitte zikredilen “منسجم ومضطرم” kelimelerinin mevsuflarının mahzup olduğunu söylemiş ve kelamın “دمع منسجم وقلب مضطرم” manasında olduğunu ifade etmiştir. “منه” kelimesindeki “من” edatının ibtida için kullanıldığını ve “منسجم” kelimesinin sıfatı olduğunu, ayrıca “الصب” kelimesine döndüğünü, “منه” kelimesindeki “ه” zamirinin “الصب” kelimesine döndüğünü, “منسجم” kelimesinin “منسجم” kelimesi üzerine atfedildiğini ve “منسجم منه” anlamında olduğunu belirtmiş ve ikinci yerde (matuf cümlesinde) “منه” edatının hazfe gitmesinin birinci cümlede söz konusu edatın bulunmasından kaynaklandığını dile getirmiştir.

Mar'aşî ihtimaller üzerinde beytini değerlendirirken “ ما بَيَّنَّ ” ifadesindeki “م” edatının mefûlun fih olabileceğini de zikretmiş, manasının ise “في الوقت الذي هو بين كذا وكذا” olduğunu söylemiştir. Ayrıca “ما”nın cümleden çıkarılması halinde mananın bütünlüğünün bozulmamasından ötürü “ما”nın zait olması ihtimalini de başka bir seçenek olarak değerlendirmiştir (Mar'aşî, 1703, s.5b).

Şerhi tetkik ettiğimizde; Mar'aşî'nin bütün alet ilimlerine vâkîf olduğunu anlamaktayız. Şöyle ki: ب rumuzu ile işaret ettiği “مباد” kısımlarında sarf, nahiv ve lügat ilimlerine, ر rumuzu ile işaret ettiği “تراجم” kısımları altında Farsça diline, ط rumuzu ile işaret ettiği “تقطيعات” kısımları altında şiir vezinlerine, ع rumuzu ile işaret ettiği “إعرابات” kısımları altında alet ilimleri olan sarf nahiv, belâgat ilimlerine vâkîf olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ق rumuzu ile işaret ettiği “مقاصد” kısımlarında da Mar'aşî'nin muhakeme yeteneği ön plana çıkmaktadır.

4.2. Mar'aşî'nin Hz. Muhammed'e (s.a.v.), Sahâbeye ve Selefi Salihine Olan Sevgisi

Mar'aşî mukaddimesinde, yazdığı şerhi kaleme alma gerekçesinin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sevgisini kazanmaya çalışmak olduğunu zikretmiş, akabinde peygamberimizin ismini anarken sadece (صلاة سلام) ile yetinmeyerek

الأشرف الأكرم الأعد الأمد الأطهر الأبرّ الأزكى الأوفى الأتقى الأصدق الأكمل
الأبرك الأعلم الأحلم الأقرب الأقوى الأنفع الأفصح الأنور الأعلى الأزهد الأغنى
سيد الاولين والآخرين وأكرم السابقين واللاحقين الرسول المصطفى الأمين والصفى
المجتبى المبين عليه أفضل الصلوات وأزكاها وأطيب التسليمات وأنماها وأحسن
التحيات وأنماها ما كرر الجديدان وطلع النيران

“En onurlu, en cömert, en sözünde duran, en şerefli, en saf, en salih, en temiz, en sadık, en müttaki, en doğru, en kamil, en kutlu, en bilgin, en yumuşak huylu, en yakın, en güçlü, en faydalı olan, en sözü açık ve anlaşılır olan, en nurlu, en yücesi, en zühd sahibi, en zengini, ilklerin ve sonların efendisi, kendisinden öncekilerin ve onu takip eden sonrakilerin en şerefli, seçilmiş ve güvenilir elçi, seçilmiş saf ve herşeyi açıkça ortaya koyan, sonsuza kadar duaların en faziletli ve en safı, en güzel ve en verimli selamı, en güzel ve en bereketli övgüler onun üzerinedir.” ifadelerini içeren medhiyeler dizmesi (Mar'aşî, 1703, s.1b) ona olan sevgisinin bir tezahürüdür.

Ayrıca şerhi bir bütün olarak ele aldığımızda Mar'aşî'nin peygamberimize olan hürmet ve muhabbetini bariz bir şekilde görmekteyiz. Zira bu kitap efendimizi methetmek için telif edilmiş olan *Kasîdetü'l-bürde'yi* şerh etmek için yazılmış olsa da beyitlerde geçen methiyelerin dışında kendisinin de şerhin

birçok yerinde muhabbetle ve özlemlerle efendimizi (s.a.v) metheden ifadelerle yer verdiği gözlemlenmektedir.

Mar'aşî'nin adının Ahmet, babasının adının Muhammed, büyükbabasının adının Ebû Bekir ve büyük dedesinin adının da Ömer olmasının bir rastlantıdan ibaret olmadığı, kendisinin Efendimizi ve Ashab-ı kiramı seven bir aileden geldiğine işaret mahiyetinde olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Peygamber ve sahâbe sevgisinin sadece kendisiyle sınırlı olmadığı, bütün ecdadında aynı şekilde olduğu gözlemlenmektedir.

Ashab-ı kiramdan bahsedildiği yerlerde sadece bahse konu sahâbeye dua etmek yerine tümünü içine alacak şekilde “رضي الله عنهم أجمعين” duasıyla onlara rahmet dilemesi ve bunun tek bir yerle sınırlı olmaması ashab-ı kirama olan hürmetinin ve dolayısıyla muhabbetinin tezahürünün bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mar'aşî selefi salihine de medhiyeler dizmiştir. Örneğin İmam Bûsîrî'nin ismi ile yetinmek yerine “الإمام العلامة” lakaplarını zikretmiş, yine Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Îcî (v. ?) ile ilgili olarak şeyh, imam, allâme, ilmu'l-hüda ve'ş-şeriatî, medâru's-sünnetî'l-Muhammediyye, nûru'l-milleti ve'd-dîn, vahîdu'l-muttakîn; Fîruzâbâdî Şîrâzî (v. 817/1415) için üstâzu'l-eimmeti'l-muttakîn, afsahu'l-mütekellimîn, mecdu'l-milleti ve'ş-şeriatî ve'd-dîn; el-Kennânî için de allâme, şeyh ve allâme

ifadelerini kullanmıştır. Mar'aşî bu ifadelerle hem onlara olan saygısını hem de ilimlerine olan vukufiyetini göstermektedir.

Ayrıca Mar'aşî'nin, الشيرازى ile ilgili:

“فتح الله تعالى مدته وأدام على المسلمين بركته ورحمه وأسلافه“

“Allah (c.c.) onun ömrünü uzun kılsın ve onun bereketinden müslümanları herdaim nasipdar kılsın. Ona ve atalarına rahmetini bahşetsin.” ifadelerini kullanarak (Mar'aşî, 1703, s.1a) dua etmesi ona karşı derunî bir saygı duyduğunun göstergesidir.

4.3. Dini kavramlara ve Şefaate Yaklaşımı

Mar'aşî İslâmî kavramları zikrederken de hassasiyet göstermiştir. Bu bağlamda Şaban ayından bahsederken شعبان “المعظم” (ulu/yüce) ifadesiyle (Mar'aşî, 1703, s.81b) tazimde bulunmuş ve üç aylardan biri olan şâban ayına olan hürmetini ifade etmiştir.

Ayrıca;

وكل محمدٍ يحتاج إلى عنايته وشفاعته صلى الله عليه في شبيئٍ أخذهُمَا لأصل
النجاة والآخر لتتميم السعادة ورفع الدرجاتِ

“Hz. Muhammed'in ümmetinden olan her kişi, kurtuluş ve saadete erişmek için Hz. Peygamberin (s.a.v.) yardımına ve

şefaatine ihtiyaç duyar.” ifadesi ile de şefaate olan inancını, Peygamberimiz’e olan itimadını ve bütün Müslümanlar’ın Hz. Peygamberin şefaatine ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Mar'aşî'nin söz konusu cümlesinden, şefaate olmadan kulun derecesinin yükselmeyeceği ve saadetin tamamlanmayacağı, bunların eksik kalacağı düşüncesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

4.4. *Kasîdetü'l-bürde'*ye Bakış'ı ve Sarfî Tahlil

Mar'aşî mukaddimesinde;

“Kutlu mübarek kaside rivayet olundu.”

“رويت القصيدة المباركة الميمونة”

“وهذه القصيدة بركاتها كثيرة لا تطول ذكرها فنقرأ عند طلب الحاجات ونزول المهمات فإنها عظيمة البركات ورحم الله ناظمها وكاتبها وشارحها ونفع قارئها ومستمعها وجميع المسلمين بمحمد وآله وصحبه أجمعين”

“Bu kaside ziyadesiyle bereketlidir. İhtiyaçların talebi esnasında okuruz. Zira büyük bir berekete sahiptir. Allah (c.c.) bu kasideyi bir araya getirene, yazana, şerh edene rahmetiyle muamele eylesin. Okuyanı, dinleyeni ve bütün Müslümanlar’ı faydalandırsın” (Mar'aşî, 1703, s.1a, 2a) ifadeleriyle *kasîdetü'l-bürde'*nin bereketli bir eser olduğunu özellikle ve mükerreren

vurgulayarak itikadî açıdan da bu esere karşı bakış açısını ortaya koymuştur.

Sonuç

Sonuç olarak, Ebû Bekir Mar'aşî'nin “*Kasîdetü'l-bürde*” üzerine yazdığı şerh, onun derin ilmî birikimini ve Arap dili üzerindeki yetkinliğini ortaya koyan önemli bir eserdir. Şerhi, dilbilim, fıkıh, tasavvuf ve belagat gibi çeşitli İslami ilimlerin bir sentezi olarak değerlendirilmelidir. Mar'aşî, bu eseriyle 14. yüzyıl İslam düşüncesinin bilimsel ve edebi bir örneğini sunmuş, aynı zamanda şerh yazımında özgün bir yöntem geliştirmiştir. Eserin sadece bir dil çözümlemesi olmanın ötesine geçerek, okuyuculara metinle derin bir bağ kurabilme imkânı sunması, onu döneminin önde gelen âlimlerinden biri olarak ön plana çıkarmaktadır.

Mar'aşî'nin şerhinde izlediği metodolojik yaklaşım, fıkıh, tasavvuf ve edebi sanatların nasıl harmanlandığını göstermektedir. Şerhte sıkça kullanılan gramer ve lügat tahlilleri, metnin anlamını derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda dönemin ilim çevrelerine önemli katkılar sunmuştur. Mar'aşî, özellikle metinlerdeki edebi sanatları ve belagat unsurlarını incelerken, İslam edebiyatının zenginliğini gözler önüne sermiştir. Bu yönüyle, onun şerhi hem dilbilimsel bir

analiz aracı olarak hem de İslamî ilimlerdeki bilgi birikimini aktaran bir eser olarak değerlendirilmektedir.

Mar'aşî'nin şerhindeki bir diğer önemli unsur ise, tasavvufi bakış açısının metinlere olan yansımasıdır. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve sahabilere duyduğu sevgi, onun tasavvufi yönünü güçlendirirken, aynı zamanda metnin maneviyatını da derinleştirmiştir. Mar'aşî'nin Hz. Peygamber'i övücü ifadeleri, bu eserin aynı zamanda dini ve manevi değer taşıyan bir eser olduğunu da ortaya koymaktadır. Mar'aşî'nin, Hz. Peygamber'e olan bağlılığı ve sahabilere duyduğu derin saygı, onun İslami ilimlerdeki pozisyonunu pekiştirmiş ve eserinin akademik değerini daha da artırmıştır.

Eser boyunca metinlerde yer alan dilsel analizler, Mar'aşî'nin klasik Arapça diline ne derece vakıf olduğunu ve derinlemesine hâkim olduğu gramer kurallarını nasıl ustalıkla ustalıkla kullandığını gösterirken, nahiv, sarf ve belagat gibi alanlardaki tahliller de onun ilmî derinliğini ispatlamaktadır. Mar'aşî, şerhinde İslam düşünce geleneğine sadık kalmış, klasik Arap filologların metotlarını benimsemiş ve geliştirmiştir.

Bununla birlikte, Mar'aşî'nin şerh metodunun İslam ilim tarihindeki yeri büyüktür. Onun şerhi, sonraki dönemlerde yazılan şerhler için bir model oluşturmuş ve İslam dünyasında

büyük bir etki yaratmıştır. Mar'aşî, metinleri sadece yüzeysel bir biçimde açıklamakla kalmamış, aynı zamanda okuyucuların metni derinlemesine anlamalarını ve özümsemelerini sağlayacak bir şerh yöntemi geliştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Mar'aşî'nin şerhinin sadece akademik çevrelerde değil, aynı zamanda genel okuyucu kitlesi arasında da büyük bir ilgi gördüğünü ve değerini koruduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Mar'aşî'nin şerh metodu, İslam ilimlerinin geniş yelpazesıyla ilgilenen araştırmacılar için önemli bir kaynak sunmaktadır. Onun şerhleri, dil, fıkıh, tasavvuf ve edebiyat gibi farklı disiplinler arasında köprüler kuran zengin bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle, Mar'aşî'nin şerhlerinin derinlemesine incelenmesi, İslam düşüncesi ve edebi eserler açısından yeni ufuklar açabileceği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Abidin Paşa, (h. 1307). *Terceme ve Şerhü Kasîde-i Bürde, Dersaâdet*.
- Armutçuoğlu, İ. (2009). *Kasîde-i Bürde*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Atmaca, E. (2014). *Memlükler Dönemi'nde Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dalı Doktora Tezi.
- Bağdâdî, İ. P. (1951). *Hediyyetu'l-ârifîn: Esmâu'l-müellifîn âsâru'l-musannifîn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî.

- Bûsîrî, M. (ts.). *Ummu'l-kurâ fî medhi hayri'l-verâ "el-Kasîdetü'l-Hemziyye"*, thk. Muhammed Şâzelî, Filistin: Vâhetu âli'l-beyt li ihyâi't-turâsi ve'l-ulûm.
- Bûsîrî, Ş. (1955). *Dîvânu'l-Bûsîrî*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, Kahire: Matbaatu Mustafa el-Halebî.
- Bûsîrî, Ş. (2004). *Dîvânu'l-Bûsîrî*, y.y.y..
- Curâdî, A. O. (2014). *en-Nefehâtü'l-latîfe 'ale'l-bürdeti's-şerîfe*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.
- Çelebi, E. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dimeşkî, A. (1993). *Şezerâtuz'z-zeheb fî ehbâri men zeheb*, thk. Mahmud el-Arnâût, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Ebû'l-mehâsin, Y. (1984). *el-Menhelu's-sâfi ve'l-mustevfâ be'de'l-vâfi*, trc. İbrahim b. İbrahim b. Davud, vd., thk. Muhammed Muhammed Emîn, Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-'âmmeti li'l-kutub.
- Ebû'l-mehâsin, Y. (2009). *ed-Delîlu's-şâfi 'alâ'l-menheli's-sâfi*, Mektebetu'l-hâncî.
- Eren, M. (2019). *Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-bürdesi İle Ahmet Şevkî'nin Nehcü'l-bürdesi'nin Karşılaştırılması*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Furat, A. S. (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Halebî, M. (1977). *Durrû'l-habeb fî târihi a'yâni Haleb*, thk. Mahmud Hamd el-Fâhûrî, Dimeşk: Menşûrâtu vizâratî's-sekâfe.
- Halebî, S. (1997). *Kunûzu'z-zeheb fî târihi Haleb*, thk. Şevkî Şa's-Fatih el-Bekkûr, Haleb: Dâru'l-kalmi'-Arabî.
- Heytemî, A. (2005). *el-Minehü'l-Mekkiyye fî şerhi'l-hemziyye, el-Müsemma: Efdalü'l-kırâ li-kurrâ'i Ümmi'l-kurâ*, thk. Ahmed Câsim vd. Beyrut: Dâru'l-minhâc.

- Heytemî, A. (ts). *el-'Umde fi şerhi'l-bürde*, thk. Bisam Mahmud Bârûd, Amman: Dâru'l-feth li'd-dirâsâti ve'n-neşr.
- İbn Aşûr, M. T. (1879). *Şifâü'l-kalbi'l-cerîh bi şerhi bürdeti'l-medîh*, Kahire: y.y.y.
- İbn Haldun, (1988). *Divanu'l-mubteda ve'l-haber*, Beyrut: Dâru'l-fikr.
- İzeddin Ali, M. (1990). *el-Hareketü'l-ilmîyye fi Mısır fi Devleti'l-Memaliki'l-Cerakise*, Beyrut: Âlemü'l-kutub.
- Kalhussien, O. (2011). *Halep Hüsrev Paşa Medresesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kâtib Çelebî, M. (2010). *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Muhammed Abdülkadir el-Arnâût vd., İstanbul: Merkezu'l-ebhâs li't-târîh ve'l-funûn ve's-sekâfeti'l-İslâmiyye.
- Kaya, M. (2001). "Bûsîrî Muhammed b. Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6/468-470, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaya, M. (2001). "el-Kasîdetü'l-Hemziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24/ 569-570, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaya, M. (2011). *Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş*, üçüncü baskı, İstanbul: Damla Yayınevi.
- Kehhâle, Ö. R. (1957). *Mu'cemu'l-müellifîn: Terâcemü musannifi'l-kutubi'-Arabiyye*. Dımaşk: Müessetür'-risâle.
- Küteybî, M. Ş. (ts.). *Fevâtü'l-vefayât ve'z-zeyl 'aleyhâ*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdir.
- Makrîzî, T. (1991). *el-Mukaffâ'l-kebîr*, thk. Muhammed el-Ya'lâvî. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.
- Mar'aşî, A. (1703). *Nüzhetü't-tâlibîn ve tuhfetü'r-râğibîn*, İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi.
- Râfiî, M. (t.s.). *Târîhü âdâbi'l-Arab*, Kahire: Dâru'l-kuttâbi'l-Arabî.
- Safedi, S. H. (2000). *el-Vaşi bi'l-vefeyat*, thk. Ahmed Arnaut vd., Beyrut: Daru ihyai't-turasi'l-Arabi.

- Savvâf, M. Ş. A. (2005). *el-Muhtasar fî şerhi'l-bürde*, Dimaşk: Beytu'l-hikmeti li't-tibâati ve'n-neşr.
- Sehavî, M. (1992). *ed-Dav'u'l-lami' li ehli'l-karni't-tasi'*, Beyrut: Daru'l-cil.
- Suduni, Z. K. (1992). *Tacu't-teracim*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Beyrut: Daru'l-kalem.
- Temîmî, T. (1983). *Tabakâtu's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hilvu, Riyad: Dâru'r-Rufâî.
- Yardım, A. (1995). "Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*. İstanbul: İstanbul Fetih cemiyeti.
- Yıldırım, K. (2009). "İslâm Kültüründe Küttâb Eğitimi Üzerine Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi*, XLV/3.
- Zebîdî, M. M. (1972). *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. İbrahim Terzî, Kuveyt: Matbaatu hukûmeti'l-Kuveyt.
- Zencîr, M. R. (17.07.2024). *Medînetu Haleb fî turâsinâ'l-ilmî ve'l-edebî*, Şebeketu'l-elûke adresinden edinilmiştir.
- Ziriklî, H. (2002). *el-A 'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta 'rebîn ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut: Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn.